

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.
INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XX

BELGRADE
1989

BALCANICA XX, Beograd 1989, 9—453.

Миодраг СТОЈАНОВИЋ
Балканолошки институт САНУ
Београд

АНТИЧКЕ КООРДИНАТЕ ДОСИТЕЈЕВЕ ПРОСВЕТИТЕЉСКЕ МИСЛИ

Поводом 250-те годишњице рођења Доситеја Обрадовића

Доситеј је много путовао. На својим путовањима је непосредно упознао европску културу, усвајајући просветитељске и хуманистичке идеје које су карактерисале духовни живот у Европи XVIII века. Крећући се по терену страних култура и књижевности Доситеј се најоданије, готово с пијететом односио према античким грчким и римским писцима и њиховим доцнијим хуманистичким интерпретаторима. С разлогом, јер културне тековине у доба хуманизма и просветитељства показују тежњу да достигну древна мерила вредности. Ово тим пре што су уметничка дела античких писаца утолико лепша уколико се више читају. „Колико се више народи науком просвештавају — вели Доситеј, толико већма међу њима слава Омирова и Виргилијева, Демостенова и Цицеронова, Пиндарова и Орацијева цвета и расти“.

За Доситејево време нарочито је била значајна реалистичка компонента класицизма. У ствари, реалистички класицизам, као љути непријатељ предрасуда, представља извесну обнову рационализма из доба ренесансе. Међутим, рационализам књижевности класицизма се разликује од рационализма просветитељске књижевности XVIII века. У просветитељској књижевности критика више долази до изражаја; морализаторски карактер књижевности остаје и даље, али се у њој све више нападају заблуде, предрасуде, фанатизам.

Сукоб између класицистичке и просветитељске књижевности познат је као сукоб „стarih“ и „нових“ у Француској. Док су „стари“ ишли већ утрвеним стазама, ослањајући се на ан-

тичке мислиоце као једине узоре, „нови“ писци су били у духу просветитељских идеја. Међу њима је и наш Доситеј, али он истиче заслуге старих што су следбеницима оставили богато духовно наслеђе. „Што су први знали, то су други за њима готово и написано нашли; а што су ови за 'иљаду и за две 'иљаде година изнашли, то они први нису могли знати — ово је природно. Да су Аристотел и Архимед друге себи подобне пре себе имали, ... и они би знали што и ови“. Стога ако хвалимо „садашње велике људе“, тиме не чинимо „ни длаке умаљенија славе првих“. Укратко, Доситеј је велики поштовалац античке културе о чему сведочи богато наслеђе грчких и римских писаца у његовом делу.

Нема сумње да меандрасти пут до пишчевих извора — *ad fontes* под чим треба разумети разграничење: шта је изворно античко, а шта посредно прешло у Доситејева књижевна дела представља стрпљив истраживачки посао. Потребно је, наиме, упоредити и консултовати бројне античке и новије, из антике и о антици, Доситеју доступне изворе и у међусобном упоређивању искључити све оно, изворно или посредничко, што у било ком детаљу одступа или противречи општем пишчевом ставу према изворној античкој мисли и њеној потоњој интерпретацији. Није, доиста, увек лако направити чисту рачуницу и поједине изворе свести на Доситеју искључиво доступне, утолико пре што многи елементи, у истом или приближно истом облику, представљају неке врсте *loci communes*; о другим изворима пак нешто више можемо дознати једино посредним путем, док неки, за проучавање Доситејевог дела свакако занимљиви извори, остају недоступни. Разумљиво је да стога нека места остају недоречена, неки извори само наговештени. Ово утолико пре што Доситеј са разних страна прикупља и одабира, али употребљену књигу или место, по правилу, никада не наводи, већ их најчешће преиначује и према својим замислима преудешава. Уз то, он многе наводе доноси и по сећању, које га понекад и изда.

I

Доситеј се још као баџе у родном Чакову одушевио за античку мисао. Он се на почетку своје аутобиографије *Живот и прикљученија*, у поглављу *Почетак греческе књиге*, радо сећа тих дана и у неколико реченица са одушевљењем говори о својој најранијој склоности према антици. Доситејево приповедање о томе односи се на дане када је у Чакову од старца Диме (Грка) чуо и научио прве грчке речи. Околности су и у Хопову биле такве да је Доситеј, баш у време непоколебљивог заноса манастирским и светачким животом, нашао подстрека и за учење латинског језика. Поред трезвеног и њему драгог

игумана Теодора Милутиновића који га је, против воље необразованих калуђера, слао на учење латинског језика код неког магистра у Ириг, пресудан подстрек Доситејевој склоности према антици морао је учинити и јеромонах Василије Недељковић — Осечанин. Овај „кад би се год са мношћем разговарао — сећа се Доситеј — похваљивао би ми науку и жалио би што не зна латински језик, којег је био мало почео учити и знао је неколико дијалога илити разговора, па би их све преда мношћем говорио и толмачио би ми их.“

Међу свом хоповском братијом, поред Теодора и Василија, трезвеношћу и образовањем се још издвајао и јеромонах Спиридон. Његов хуманистички *Зборник* басана, прича, анегдота и поучних мисли првенствено црквених писаца источне православне цркве — Василија Великог, Григорија Назијанзина, Јована Хризостома — заузима изузетно место у Доситејевој античкој лектури и образовању. Захваљујући колико Теодору, Василију и Спиридону, толико и за оно време богатој библиотеци, Доситеј је у Хопову стекао многа знања, углавном из историје и богословије. Он је, уз то, у Хопову, од 1757—1760, био под утицајем руске схоластике, коју је већ био прожео дух просвећености и хуманизма. Било је то довољно да се наш писац продрма и освести од манастирског заноса, па да онда, по савету свога ментора из Шумадије, игумана Теодора Милутиновића, пође у свет на науку. *Збогом Опово!* догодило се пре него што је и сам очекивао. Наиме, када је један манастирски ђак, по имену Атанасије, кренуо у Загреб, свој родни град, Доситеј је искористио прилику и пошао с њим. Дошао је у Загреб и у предграђу, где се најпре настанио, сазна да се ту налази *бискупа влашкога калуђеријум*, и да би овде могао да настави са учењем латинског језика. Чуо је, међутим, да су ови унијати, па је одустао од те намере. У међувремену се упознао са неким Антуном — слушаоцем филозофије код језуита, који је и латински језик доста знао. Он је Доситеју поклатио латинску граматику и задао му прву лекцију *Haec tusa*, а онда му је, како сам Доситеј прича, тумачио *неке историјце*. После Загреба, готово три године провео је по разним местима Далмације, као учитељ. Када је чуо „да у Атонској гори на гласу Евгеније учитељ предаје на јелинском језику науке“, одлучио је да пође тамо, али га је грозница спречила, па се још неко време задржао на далматинском Косову, код попа Аврама Симића. Ту је за љубав његове кћери Јелене, преводећи „беседе Златоустога на дјејанија апостолска... на просто српски“, саставио прву *Буквицу* — свој књижевни *првенац*. Ускоро, с побољшаним здрављем пређе у Сплит и ту се укрца за Крф, а одатле се упуги у Хиландар. Тада је, међутим, „учитељ Евгеније, не могући трпети ту којекакве калуђерске кабале,... то чудновито место оставио, и ученици се сви разишли“.

У октобру 1765. године Доситеј одлази у Смирну. Овде је слушао предавања *новог грчког Сократа* — Јеротеја Дендрина, родом са Одисејеве Итаке. За даљи духовни развој Доситејев боравак у Смирни био је важан, с једне стране, што је то прво његово редовно школовање после основне школе у Чакову, и поготово што је овде први пут дошао у додир са просветитељским идејама XVIII века, које су већ биле увелико овладале западном Европом. О непуне три године (1766—1768) *слатко минајемаго пребивања у овој богословској школи* писао је Доситеј доцније у *Ижици*. Школа је имала два курса: нижи и виши, у који је и наш Доситеј био примљен. Како је, међутим, школа са библиотеком и архивом 1778. године изгорела, то се не може ништа поуздано знати о програму и предметима који су се у њој учили. Приближно се о томе може судити једино на основу програма патмијске школе, чији је слушалац био и Доситејев учитељ — Јеротеј Дендрин, а у којој се учило: богословље, хеленски писци, философија, реторика, латински језик и црквено певање. У Смирни је Доситеј, судећи по преводу *Христоутије* Антонија Византијског и по елементима у *Ижици* и *Венцу од алфавита*, боље упознао богословске писце источне православне цркве и савремене грчке просветитеље — Евгенија Булгариса и Никифора Теотока, а преко њих и неке хеленске писце, у првом реду Хомера; латински језик овде није учио, јер сам каже како је на Крфу, враћајући се из Смирне, код пријатеља Хрисанта Закинтијског почео „опет после Загреба учити се латинској граматици“. На Крфу је Доситеј код Андреја Петрицопола, „у јелинском језику и наукама“ савршенога учитеља, слушао „изјашњенија филологическа ритора и појета греческих“.

Јануара 1769. године, после тринаест месеци проведених на Крфу Доситеј стиже у Млетке. За време кратког боравка у Венецији превео је *Киријакодромион* познатог писца *возрођеној Грецији* Теотока, с којим се и лично познавао. Одавде се поново вратио у Далмацију, где је изабрао планинско „сасвим за Омирова и Исидова чтенија, природно место, зовомо Плавно...“ Било је, пре свега, потребно — како сам прича у наравоученију 146. басне — „дати себи времена, пре него што друго почнем, за утврдити се боље у прекрасном јелинском језику“. Из *Ижице* се види да је Доситеј овде могао да чита *Одисеју* и Теотока.

Из Далмације Доситеј преко Трста одлази у Беч. Овде га познаник Антим упути да даје часове из грчког језика. Тако је наш просветитељ овде за кратко време имао око дванаест ученика и за себе два учитеља: за француски и латински језик. Код учитеља латинског језика слушао је логику и метафизику, и од тада је почео да чита критички. У Бечу је Доситеј провео, како и сам каже, „шест полезних и радосних година (1771—1776) непрестано... другима лекције предавају-

ћи или своје учећи“. Тако смо стигли до трећег — рекли бисмо — *бечког периода* Доситејевог класичног образовања, коме су, како смо видели, претходили периоди: *хоповски* — до одласка у Смирну на прво редовно школовање, и *смирнијски период* — до пута у Беч.

II

У настојању да се свестраније обазremo на изворе Доситејевих знања из антике и о антици, као и да боље сагледамо његову синтезу изворнога — античког и новијег — хуманистичког и просветитељског наслеђа, уз хронолошко излагање — по делима: *Христоутија*, *Ижица*, *Басне*, проблемски смо систематисали грађу о античкој пословичној мисли, о биографским скицама, о анегдотским, парадигматским, митолошким и другим елементима, илустративно утканим у сва Доситејева дела, посебно у *Наравоученија* и *Собраније*.

У веома оскудној истраживачкој литератури о Доситејевим *буквицама* види се готово само толико да их је било више, да су писане у краћим временским размацима, да су преписиване и у народу ширене с већим и мањим изменама и допунама, због чега се по обиму и садржини, тематској и композиционој обради међу собом знатно разликују. Многе израите појединости у избору, распореду и обради изворне грађе, издвајају међу њима *Ижицу* и стављају је у изузетан однос према другим списима из Далмације — несачуваној *Буквици*, *Христоутији* и *Венцу од алфавита*, с једне, и према доцнијим Доситејевим делима, посебно према *Мезимцу*, с друге стране.

Све што је о Ижици до данас било речено сводило се углавном на дословно схватање Доситејевог податка да ју је написао у далматинском селу Плавном, у зимским данима године 1769/70. Међутим, по многим првенствено античким елементима, по њиховим изворима и тематској обради, као и по јединственој композицији у три дела — *политически*, *парадигматически* и *митически*, сачувана Доситејева *Ижица* није, изгледа, она, или бар не сасвим неизмењена, коју је у Плавном написао. Може се, штавише, претпоставити да је нама позната *Ижица* у ствари позија Доситејева прерада и то тако што је у Плавном написани спис, новим мислима и на нов начин не само допунио него је у њега унео и онај део несачуваног *Венца од алфавита*. Ово утолико пре што сам Доситеј, на крају првог дела *Ижице*, каже: „Ова *Буквица* само до живјете је написана, а од живјете имати ће којугођ диференцу“.

Не треба, при томе, мимоићи ни паралелна места и велике сличности између трећег дела *Ижице* и неких глава *Мезимца*. Отуда је *Ижици* својствено оно што и делима зрелог доба Доситејевог књижевног стваралаштва; и у њој срећемо

наводе и мисли античких писаца, каквих је више у његовим доцнијим делима. У *Ижици* наш писац помиње и оне читаоцу мање познате личности из античке историје и митологије — Артаксеркса, Париса, Хелену, Линцеја, Орфеја — на начин готово једнак начину навођења у *Баснама*, *Собранију* и *Мезимцу*, док у *Христоутији*, писаној који месец после списа насталог у Плавном, уз оскудне алузије и парафразе навода из антике, не помиње, штавише, ни Сократа ни Аристотела, своје касније велике узоре. Доситејева обрада античких изворних елемената у преводу *Христоутије* потпуно је различита од оне у *Ижици*. Он је, изгледа, судећи по вернијој обради библијских елемената у *Христоутији*, по доласку из Смирне још увек био под јачим утицајем богословља. Све су то, дакле, појединости које указују да је сачувана *Ижица* нова редакција *Буквице* из Плавна, рађена у Трсту истовремено с *Мезимцем* и *Етиком*, у првој половини прве деценије прошлога столећа.

Што се тиче *Басана*, највећи и најбољи део Доситејевог збирке чине у првом реду његове контаминације изворних басана, па тек онда дословнији преводи из Езопа, Федра, Игњатија Бакона (Габрије), Фенелона, Анонима, и коначно неке латинске парафразе новијих фабулиста. Доста оправдања за овакве констатације налазимо у досад непроученим а чини се веома поузданим издањима басана: *лајнцишском* (1741) и *венедијанском* (1784) — за басне Езопа, Игњатија Бакона и бројних латинских фабулиста, и *бипонтијском* издању из 1784. — за Федра, Авијана и Анонима. Неке разлике, доиста, између изворних и Доситејевих басана постоје, али су оне најчешће долазиле после контаминације двају извора или властитих интерполација нашега писца, а ређе као резултат измене у распореду изворних детаља или уклапања епимитија у садржину басне. Тако су готово сва, ма и најмања одступања, толико видно Доситејева и толико су пуна духа нашега човека, да је сасвим разумљиво што их у бројним изворима, парафразама и паралелама, нема ни приближно истих. Доситеј то није чинио узгредно и случајно, већ је у таквој обради басана налазио и дубљи смисао — да оживи дијалог и потпуније окарактерише актере басне, делујући тако на читаоца непосредно и живописно.

Посебно место у одабраној и систематској лектури Доситејевој заузимају гномски морално-дидактички елементи хеленских и римских писаца у прози и стиху. Њихови чести наводи, којих је највише у *Наравоученијима*, носе у првом реду етичко, па тек онда илустративно обележје. „Нећу — каже Доситеј — ни Омирова ни Аристотелова (списанија) спомињати, зашто њихових имаде одвећ много, него само неколико стихова Симонидових, Фоцилидових и Менандрових, којих је врло мало али су свету полезнији и народу ових речених људи славнији

него све оних више поменутих сласти, богатства и сујетне помпе“. У томе се, изгледа, наш писац повео за Плутархом из Херонеје, хеленским писцем из првог века наше ере, чији је *Етички зборник* често и обилато илустрован мислима наведених песника. Вероватна је исто тако и посредна улога једнога писма Еразма Ротердамског које је, са драгоценим прегледом хеленске, римске и византијске дидактичке књижевности, морало унети више система у Доситејево прилажење антици.

Етичко-дидактичке наводе из античких писаца Доситеј најчешће доноси у оригиналу. Интересантно је његово објашњење зашто то чини. „Нека ми ко не прими за голу сујету, што јелински гди гди мешам; овај ми је језик од младости мио и рад би да се многим од наши младића смили, зато гдишто примешавам, ако ништа, на срећу. Често малена варница велику ужеже ватру“.

По томе што је Хомеровим списима претпоставио гноме хеленских елегичара, не треба мислити да Доситеј не познаје и не цени и епску поучну мисао. Напротив, и Хомера често наводи, свестан да је он претеча гномолошког песништва и да су сви потоњи хеленски песници настављачи хомерске етичко-дидактичке традиције. — Много су чешћи наводи из Хесиодовог дела *Послови и дани*. Овај хеленски песник с краја VIII века пре н. е., у чијој се поезији смењују критика, пословица и уопштена схватања о животу, не жели толико да забавља и увесељава као Хомер, колико да поучава, саветује и поправља.

Од трагичких песника Доситеј наводи једино Еурипида. То је и разумљиво кад се зна да се и Еурипид бави проблемима просвете, да говори о етичким начелима, о религији и њеним вредностима, о суштини богова.

Мисли Седморице мудраца мало су навођене и своде се углавном на толико познато и у Доситејевим делима и лектури често поновљено: *Ништа преко мере* Питака из Митилене; *Познај себе* Хилона Лакедемоњанина; *Мрзи као да ћеш опет воleti* Бијанта из Пријене и *Храни меру* Клеобула из Линда.

Римска поучна мисао у поређењу са хеленском реба је у Доситејевом делу. Тако се од писаца ранијег периода римске књижевности налази једва једна оригинална мисао и једна паралела са Теренцијем, комедиографом из другог века ст. ере. Дубоки Теренцијев хуманизам нашао је израза у крилатици — *Номо sum, humani nihil a me alienum puto*, коју Доситеј наводи уз нешто слободнији превод: „Човек сам, свашта ми се може догодити“. И поред тога, поуздано се може сматрати да Доситеј није читао изворнога Теренција и да је од Цицеронових дела читао само *Тускуланске расправе*.

Песничка дела Вергилијева, осим *Енејиде*, а готово несме Хорацијево, држао је Доситеј као сталну лектуру. У *Сов-*

јетима здраваго разума он говори о храбрости као витешкој врлини којој Орације ону прекрасну сведоџбу даје:

Згрувато небо да се над њим сруши,
Страхa његовој не зададе души.

Позната Медејина мисао: *Video meliora proboque deteriora sequor*. — Видим шта је боље и припознајем, а за горим идем“. послужила је Доситеју да говори о људским грешкама, које су често узрок многим патњама. Против зла „обикновенија... буди у каквом му драго злу делу“ устаје Доситеј и у *Баснама*, па каже: „Зато нека деца ови стих Овидијев добро науче и нека се с њим боље ползују: — Почетку противстој, позно се лекарство готови, кад се зло чрез дуга усили закашњенија“

Доситејево *Собраније* на читаоца оставља утисак врло спретно и оригинално састављене антологије и хрестоматије о свима предметима: то су приповетке, песме, драме, есеји, биографске скице и једна биографија — о Сократу. Водећи бригу о облику својих дела, Доситеј у властито излагање уноси изванредан ред и, по свему судећи, узор су му били Плутархове *Лаконске изреке* и нека дела Еразма Ротердамског. Овој аналогји у прилог иду и неке анегдотски дате биографије о Темистоклу и Марку Фурију Камилу, о Аристотелу и Апологију из Тијане.

У поглављу *О љубави ко отечеству* Доситеј даје напомену која би у многоме могла да окарактерише целокупно његово просветитељско дело. „За дати дакле — каже Доситеј — к овом преблаженом претпријатију повод и руководство, шта може бити боље и општеспасителније, него претстављати љубо-подражатељној младежи из старе и нове историје такове добродјетелне људе, који су чрез љубов к отечеству и к роду своме бесмртно за собом име оставили?“

У XIII глави *Собранија*, где се говори *О љубови к наукам*, одмах на почетку стоји: „Овде ћемо само у примеру знаменитих људи видети шта треба о овој материји умствовати“. Као примере Доситеј најпре наводи анегдоте из живота Александра Великог, а поглавље завршава биографском скицом философа из Стагире (Аристотела). Средишни део поглавља испуњавају наводи о Октавијану Августу, Јулију Цезару, Марку Аурелију, Плинију Старијем и Сципиону.

Истичући најпре како је Август неизмерно ценио учене људе као своје пријатеље и с Хорацијем водио преписку и школио се као са себи равним, Доситеј наставља: „Он је позивао к себи овога поету за секретара својих повељенија и за сотрапезника. Али Хорациј, одвећ уљубљен у своје спокојство, одрече се то примити. Нити се за то Цезар на њега расрди...“

Полазећи од тога да се анегдоте најлакше памте, да особито изоштравају разум деце и да им развијају укусу према ономе што је лепо и добро, Доситеј у XVII глави *Собранија* — *О различним накратко историјама* — расправља о многим за васпитање младих корисним поукама, а за пример како ваља поступити узима личности из класичне старине. Ови наводи и парадигме, анегдоте и цртице, нису само илустрација Доситејевих етичких начела; оне својом садржином, из поглавља у поглавље *Собранија* и других дела, говорећи о новој материји и на нов начин, пажњу читалаца привлаче, освежавају и побуђују на ново читање. При томе још довољно јасно илуструју да се Доситеј највише интересовао за историјско-биографска и морално-филозофска дела античких писаца. Он је за своје време и прилике у српској култури важио и остао тумач античке прошлости, њене историје, њенога морала. А ту прошлост није тумачио као нешто преживело. Његов се задатак, напротив, оснивао на дубоком уверењу да антику пре-топи у садашњост и покаже да она још живи.

III

Доситеј припада популарним филозофима и народним педагозима свога времена који су се књижевношћу служили у просвећивању обичног човека. Њега занима европски образован и просвећен човек. Преко књиге и књижевности он човека оспособљава за практичан живот и лишава га штетних предрасуда. Стога Доситеј бира књижевне изворе и прерађује их у педагошко-просветитељске сврхе. Погрешно се, међутим, помишља да је Доситеј из Европе доносио осредње узорне књижевном смислу. Зар су Езопове, Федрове, Лесингове и Лафонтенове басне осредње штиво? Друга је ствар што Доситеј у књижевним позајмицама не тражи уметност већ пре свега моралну поуку и поруку. И подстицаји за његово деловање били су разнолики, а налазио их је у енциклопедијској ширини и космополитском карактеру рационализма.

Као творац српске националне културе и модерне књижевности Доситеј припада малом броју мислилаца који стварају епоху. Његово дидактичко и педагошко-просветитељско дело није свој утицај ограничило само на Србе и Хрвате, већ је широко одјекнуло и код Бугара, Грка, Румуна. Својом реформаторском и просветитељском мисли он још за живота видно утиче на буђење националне свести и здравог критичког разума не само у свом — српском народу, него и код свих јужнословенских и балканских народа.

Доситејеви следбеници у српској књижевности — Ј. Мушкатировић, А. Везилић, П. Соларић, међу првима шире рационалистичку мисао свога великог учитеља. Мушкатировић је

већ 1786. г. у Бечу штампао, на доста добром народном језику. у духу црквених реформи терезијанског доба, своју књигу *Краткоје размишление о празници*, о којој Доситеј пише прву српску рецензију. По његовом савету Мушкатиновић је у Бечу 1787. г., за ползу своје роду, објавио *Причте*, збирку пословица народних и преведених са латинског и других језика.

Код Хрвата је било потребно да прође неколико деценија после Доситејеве смрти да Вјекослав Бабукић, у *Даници илирској*, у избору штампа мање Доситејеве списе, у првом реду *Басне*. — Доситејевим стопама, не само у просветитељској него и у књижевној пракси, пошао је и македонски преподитељ Јордан Хаџи-Константиновић Цинот. Он пише писма по Доситејевом узору, преузимајући из њих цитате, стихове, мисли, штавише и у грчком оригиналу.

Одјек Доситејевих морално-филозофских поука и у бугарској књижевности је посредан — преко превода његових дела; међу њима се издавају неколико превода *Ижице*, избор басана, одломак *Совјета*, и нека поглавља *Собранија*.

Поуздано знамо и за преводе Доситејевих дела на грчки и румунски језик. — Неки Александар Захаријадес превео је *Аутобиографију монаха Обрадовића* на грчки језик, али се не зна за судбину рукописа. Зна се само — на основу једног писма Васељенског патријарха и Св. Синода Цариградске патријаршије упућеног 1842. београдском митрополиту — да су „Патријарх и Синод прегледали грчки превод српске књиге *Живот Д. Обрадовића*“ и пошто су увидели да та књига садржи идеје сасвим антирелигиозне затражили су од београдског митрополита да спречи све штетне последице које без сумње могу настати од читања таквих књига.

Доситеј је превођен на румунски језик: Димитрије Цикинбал, румунски парох у Малом Бечкереку, превео је 1802. године Доситејеве *Совјете*, 1808. *Собраније*, а 1814. — *Басне*, које је доцније (1885) у новом преводу издао Јоан Русу.

Вишестрани утицаји и зрачења Доситејеве дидактичке мисли крчили су, дакле, из деценије у деценију стазе културном успону како југословенских тако и суседних балканских народа. Стога нашем просветитељу припада почасно место — не само у српској културној историји, што посебно инспирише на проучавање његовог литерарног наслеђа, протканог античким изворима и узорима. У светлости таквих проучавања Доситејево класично образовање стоји у пресеку координата изворне античке мисли и њене доцније — хуманистичке и просветитељске интерпретације.

Литература:

- Д. Обрадовић, *Сабрана дела*, I—III. Београд, Просвета, 1961.
- Т. Остојић, *Доситеј Обрадовић у Хопову*, Нови Сад, 1907.
- М. Костић, *Доситеј Обрадовић у историској перспективи XVIII и XIX века*. Посебна издања САН, књ. СХС. Историски институт, књ. 2. Београд 1952.
- П. Поповић, *О „Собранију“ Доситеја Обрадовића. I. Први део Собранија* (1973). Глас СКА, Београд, 1938, књ. CLXXVI (90), 1—98.
- В. Чајкановић, *О Доситејевим грчким и римским изворима*. Споменица Доситеја Обрадовића. СКЗ 134 (1911), 53—83.
- М. Ласкарис, *О грчком преводу Доситејева „Живота“*, ПКЈИФ XVIII (1939), 67—68.
- П. Поповић, *О грчком преводу Доситејева „Живота“ и румунском преводу „Собранија“*, ПКЈИФ VIII (1928), 177—179.
- Т. Петровић, *О преводу Доситејевих „Басана“ на румунски језик*, Ковчежић II (1959), 75—82.
- М. Павић, *Доситеј код Маћара*, ПКЈИФ XXIV (1958), 83—93.
- В. Карановић, *Доситејеви „Совјети“ на румунском језику*, Ковчежић II (1959), 82—89.
- Ј. Деретић, *Доситеј и његово доба*, Београд 1969.
- М. Стојановић, *Доситеј и антика*, СКЗ, Књижевна мисао 2, Београд 1971.

THE ANTIQUE COORDINATES OF DOSITEJ'S THOUGHT
OF ENLIGHTENMENT

Summary

(At the occasion of 250th anniversary of Dositej Obradovic's birth).

During his travels Dositej directly learned about European culture and accepted the ideas of Enlightenment and Humanism which characterized European intellectual life of the 18th century. Moving through the areas of foreign cultures and literatures, Dositej was most deeply devoted to classical Greek and Roman authors and their later humanistic interpreters. With a good reason, because the cultural heritage of the period of Humanism and Enlightenment showed the tendency to reach the ancient value criteria.

It is not always easy to discover individual classical sources which were reachable to Dositej, especially because many elements, in the same or almost the same mode, represent certain kind of *loci communes*. Besides that, Dositej gathered and chose various sources, but, by rule, never mentioned the title or location of the source and most often adapted them to his own preference.

The author divided this paper in three parts. First, he talked about Dositej's education and schooling with special emphasis on his classical education. The second part treated classical and other writers who Dositej could have read in the original and who he quoted so often in original or in his own translations. The author came to the conclusion that Dositej was mainly interested in historical-biographical and ethical-

philosophical works of classical writers. In Sebian cultural circumstances of his time, Dositej was considered and remained the interpreter of the classical past, its history and morals. He never interpreted that past as something terminated. His task, on the contrary, was based on profound belief that the antiquity should be incorporated in the present and thus, prove that it is still alive. Finally, in the third, concluding part of the paper, the author treated the problem of Dositej's influence and his followers. His didactic, educational and enlightened work did not limit its impact to Serbs only. His thought of the reformer and teacher visibly influenced the wakeaning of the nacional consciousness and free critical reasoning of all South Slav and Balkan peoples already during his lifetime.